

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ**  
**EDEBİYAT FAKÜLTESİ**  
**FELSEFE BÖLÜMÜ**

**EPİSTEMOLOJİ/BİLGİ FELSEFESİ**  
**Ders Notları**  
**- Taslak -**

**Doç. Dr. Doğan Göçmen**

**GERÇEK VE GERÇEKLİK/NESNE VE NESNELLİK**

**I. GERÇEK KAVRAMI ÜZERİNE**

Gerçek kavramı, hemen her dilde doğal olarak son derece sorunlu ve böylelikle kaçınılmaz olarak tartışmalı bir kavramdır. Bu, en başta konun kendisinden kaynaklanmaktadır. Gerçek kavramı ve dolayısıyla gerçek kuramı son derece karmaşık, birçok konunun iç içe girdiği bir konudur. Yani gerçek kavramı ve böylece gerçek kuramı bir bakıma hemen her şeyin gelip düğümlendiği, hemen her şeyin gelip dayandığı yerdir denebilir. Bu kadar temel bir öneme sahip bir kavramın ve kuramın konusunun tartışmalı olmasından daha doğal bir şey olamaz. Fakat iyi bir epistemolojik kuramın bu karmaşaya açıklık kazandırması ve bir düzen getirmesi gerekir.

Gerçek kavramının sorunlu ve tartışmalı olmasının yanında dilden kaynaklanan sorunlar da vardır. Türkçe, Doğu ve Batı dillerin hep etkisinde olagelen bir dildir. Başka dillerden sürekli kavramlar devralmaktadır. Kavramların başka dillerden aktarılması doğal olarak bir sürü anlam kaymalarına ve değişimlerine neden olmaktadır. Başka dillerden devralınan kavramların Türkçede “yurttaş” olarak kendine has “doğal” bir anlama kavuşması kaçınılmaz olarak uzun zaman almaktadır. Hegel bunu, yani bir kavramın bir dilden başka bir dile geçip, geçtiği yeni dilde “doğal” bir anlam kazanma sürecini, kavramın “vatandaşlık hakkını” elde etme süreci olarak adlandırıyor. Fakat Türkçe’nin başka dillerden bu kadar kavram devralmasına karşın bu kavramlara dair yaygın bir tartışma bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkçe’de birçok birbirine yakın Türkçe kavram anlam bakımından açıklanmadığı için yan yana durduğu gibi; başka dillerden devralınan kavramlarda yakın ya da benzer anlamlı kavramlarla yan yana durmaktadır. Gerçek kavramı birçok başka dillerden dilimize gelen benzer anlamlı kavramlar ile yan yana durmaktadır. Örneğin “real”, “reel”, “realite”, “realizm” gibi Latince kökenli kavramlar sıkça birbirine karıştırılarak kullanılmaktadır.

Doğal olarak Osmanlıca da bugünkü dilimizin hala ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sadece günlük dil için geçerli değildir. Aynı şekilde Osmanlıca'dan devralınan ve modern Türkçe kavramların yanında duran ve onlarla ilişkili olarak anlamlandırmaya çalıştığımız yığınla teknik terim vardır. Örneğin Arapça kökenli “hakikat” kavramı bazen “gerçeklik” kavramı yerine, bazen ona karşıt kavram olarak kullanılmaktadır.

Buna bir de yapay kavramlar türetme konusunda varolan bazı çabaları da eklemek gerekir. Ayrıca günlük dilin çok anlamlılığının yaratmış olduğu karmaşanın bilimsel dil üzerindeki etkisini de tartışmayı zorlaştırıcı bir etmen olarak anmamız gerekmektedir.

Burada son olarak elbette farklı felsefi disiplinlerin kavramlarının birbirine karıştırılmasını, tartışmayı ayrıca zorlaştırıcı bir neden olarak belirtmek gerekir. Örneğin daha çok ahlak felsefesinin kavramları olan “doğru” ve “yanlış” sıkça epistemolojik kavramlar olan “gerçek” ve “yanlış” kavramlarının yerine kullanılmaktadır.

Bu kavramların hepsini teker teker yerli yerine oturtmak ve dilimizde hepsine birbiriyle ilişkili olarak bir anlam vermek kendi başına bir iştir. Bunu “bilgi felsefesine giriş” yapmayı amaçlayan bir derste yapmak çok mümkün değildir. Bu nedenle bu derste işimizi birazcık kolaylaştırmak ve aramızdaki iletişimin dilden kaynaklanabilecek sorunlarını en aza indirebilmek için burada özellikle iki kavramla çalışacağım. Bunlar; “gerçek” ve “gerçeklik” kavramlarıdır.

Bu önlem, söz konusu iki kavrama dair tartışmayı az sorunlu kılmıyor. Fakat hareket ettiğimiz alanı biraz “temizliyor”. Değişik Türkçe sözlüklerde “gerçek” kavramı genellikle doğrudan nesnel dünyada olanlar anlamında tanımlanıyor. Yani “gerçek”, ontolojik bir kavram olarak tanımlanıyor. Fakat “gerçek” (*İng.* truth, *Alm.* Wahrheit, *Fr.* vérité) epistemolojik bir kavramdır. Buna karşın “gerçeklik” (*İng.* reality, *Alm.* Wirklichkeit, *Fr.* réalité) bir ontolojik kavramlardır ve “bilinçten, tasarımlardan bağımsız olan varlık (düşünülmüş, düşünmüş şeylerin karşıtı)” anlamına gelmektedir. Yani “her türlü öznel ögenin karşısında, ondan bağımsız nesnel olarak geçerliliği olan şey” demektir. O halde gerçek kavramını “öznel ögeyi” kapsayan, nesnel olarak var olan şeyin bilinçte yansıyan hali olarak tanımlayabiliriz. Kısacası; gerçek kavramının tanımlama alanı, kavramı dar anlamda da alsak, geniş anlamda da alsak, bilinç ve bilinç içerikleridir.

Bu nedenle Felsefe’de “gerçek” deyince bundan kavramın sıkı anlamında bir özellik anlaşılacaktır. Bu özellik teorik arka plana göre bir tasarıma, bir yargıya, bir önermeye veya bir önerme cümlesine atfedilir. Türkçe’de bunun yerine bazen “doğru” kavramı kullanılır. Doğru kavramı, gerçek kavramıyla karşılaştırıldığında; gerçek kavramının nesnel geçerlilik talebi çok daha yüksektir. Doğru kavramı, daha çok ahlak felsefesinin bir kavramı olmasının yanında daha çok öznel geçerlilik çerçevesinde kalmaktadır. Bu nedenle epistemolojiye giriş yapmayı amaçlayan bu dersimizde açıkça epistemolojik içeriğe ve nesnel geçerlilik talebine sahip olan gerçek kavramını tercih ediyorum. Derste daha uzun tartışılacaktır.

Burada, özne-nesne ilişkisi bağlamında düşünülmesi durumunda, bir birincilik ve ikincilik ilişkisi (*İng.* primary ve secondary) kurulmaktadır. Birincil olan nesnedir, ikincil olan bilinç ve bilinç içeriği.

Her gerçek teorisi (kuramı) şu sorulara açık yanıt vermek zorundadır: gerçek nedir? (gerçeğin tanımı); gerçek nasıl saptanabilir? (gerçeğin kıstası); gerçeğin tanımı ve kıstası ile gerçeğe dair ne tür ön koşullar tanımlanmıştır? (gerçeğin koşulları); verilen gerçek tanımının var olan başka gerçek tanımlarıyla nasıl ilişkilendirilmiştir? (gerçeğin temellendirilmesi); gerçek ile bilgi edinimi arasında ne tür bir ilişki vardır? (gerçeğin sürekliliği); ve son olarak: gerçeğin teorik (kuramsal) ve pratik (kılışsal) önemi nedir? (gerçeğin anlamlandırılması).

Her gerçek teorisinin bu sorulara az çok açık bir yanıt vermesi gerekir. Fakat aslında, yakından bakıldığında, her önermenin (ki her önerme aslında aynı zamanda bir bilgi ve gerçek iddiasıdır) bu sorulara ilişkin verilmiş dolaylı bir yanıt üzerinde durduğu görülecektir.

## II. GERÇEK KURAMI ÜZERİNE

Gerçeğin ne olduğu sorusu filozofları ilerden beri en çok meşgul eden sorulardan olagelmıştır. Zira hemen her şeyin gelip dayandığı şey, “gerçek nedir?” sorusudur. Bu nedenle gerçeğin ne olduğuna dair felsefe tarihinde sayısız tanımlama denemelerinin olmuş olması son derece doğaldır. Fakat sistematik açıdan bakılınca iki önemli temel tanımlama denemesi göze batmaktadır. Bunlardan ilkinin Aristoteles’te görmekteyiz. Aristoteles’in gerçek kuramı, “uygunluk kuramı” (*correspondence theory of truth*) olarak adlandırılmaktadır. Bu kurama göre gerçeklik ile gerçek arasında bir uygunluk ilişkisi vardır. Başka bir deyişle bilinç, gerçekliği yansıttığı için ona denk gelmektedir. Aristoteles bunu iki farklı açıdan tanımlıyor:

“Var olanın var olmadığını veya var olmayanın var olduğunu söylemek yanlıştır. Buna karşın var olanın var olduğunu ve var olmayanın var olmadığını söylemek gerçektir. (Metafizik, kitap IV (Γ), bölüm 7 (1011b 26) vd.)”

Aristoteles bunun ne anlama geldiğini başka bir yerde şöyle açıklıyor:

“Biz senin beyaz olduğunu düşündüğümüz için sen beyaz değilsin, fakat sen beyaz olduğun için; bunu söyleyen biz ise gerçeğe sahibiz (Metafizik, kitap IX (Θ), § 10).”

Fark edildiği gibi gerçeğe dair *uygunluk* kuramı, bir ön kabulü gerçeklikle (veya gerçekliğin bir bölümüyle) arasında uygunluk (*correspondence* = denk gelme) var ise veya bir önermeyi, dünyaya ya da dünyanın bir bölümüne denk geliyorsa, gerçek olarak kabul ediyor. Buna epistemolojik açıdan “naif gerçekçilik” denebilir. Yirminci yüzyıl felsefesini derinden etkileyen Ludwig Wittgenstein erken döneminde (*Tractatus-logico-philosophicus*) bu yaklaşımı savunmuştur.

Buna karşın 19. yüzyılın sonunda F. H. Bradley gerçeğe dair “uyumluluk kuramı”nı (*coherence theory of truth*) temellendirmeye çalıştığını görüyoruz. Uyumluluk kuramına göre, bir önermenin gerçek olup olmaması, onun aynı zamanda daha önceden gerçek olduğu anlaşılmiş önermelerle de uyumlu (*coherent*) olup olmadığına, daha önce gerçek olduğu anlaşılan önermelerle bütünlüklü (tutarlı) bir sistem oluşturup oluşturmadığına da bağlıdır.

Yakın felsefe tarihinde bu iki kuram karşı karşıya konmuştur. Fakat bu iki kuramın daha kapsamlı bir gerçek kuramı çerçevesinde birleştirmenin mümkün olup olmadığını gözden geçirmek çok daha anlamlı bir çaba olabilir.

### III. NESNE VE NESNELLİK SORUNU

Epistemoloji çerçevesinde “nesne” söz konusu olduğunda bilginin ontolojik temellerine dönmüş oluruz. İnsanlığın felsefi düşünce tarihinde nesnenin ne olduğunu araştıran ve biliniş bilinemeyeceğini sorgulayan Platon’dan Hegel’e uzanan zengin bir kuramsal birikim söz konusudur.

Bilindiği gibi Platon dünya tasarımında bir “deneyimler dünyası” ve bir de “idealar dünyası” olmak üzere iki katlı bir dünya düşüncesi koyar ortaya. Bu düşünce çerçevesinde nesneyi, form ve saf form olarak tasarlar. Fakat form ve saf form birbirinden tamamıyla farklı iki dünya (*düalizm*) olarak düşünülmektedir. Daha sonraki tartışmalarda töz ya da öz ve biçim kavramları altında tartışılan bu sorun, Hegel’e kadar nesnenin iki boyutlu olduğundan hareket etmiştir. Belki bu konuda Aristoteles bir istisna olarak görülebilir.

Diğer taraftan Aristoteles ile başlayan nesneyi bütünlüklü tasarlama çabası görülmektedir. Kant bile hala nesnenin iki boyutlu (*Phaenomena* ve *Noumena*) olduğundan hareket eder. Fakat Kant örneğin Platon ve Aristoteles’ten farklı olarak “kendinde-şey”in, olup olmadığının bilinemeyeceğinden hareket eder. Bu konuda her zaman emin olmadığını göstermeye de çalışarak yapar bunu. Dolayısıyla Kant, bilgi edinme çabamızı, görünenin (*Phaenomena*) bilinmesiyle sınırlar.

Hegel ile nesnenin tasarlanmasında yeni bir çığır açılmıştır denebilir. Hegel, Leibniz’in *Monad* kuramından hareketle nesneyi özsel, tikel ve tekil olmak üzere *üç boyutlu* olarak tasarlamıştır. Hegel bunu yaparken aynı zamanda hem nesne kuramında hüküm süren düalizmleri aşmaya hem de epistemolojik şüphecilği yıkmaya çalışmıştır. O halde Hegel açısından nesnenin, söz konusu üç boyutun bütünlüğü olarak tasarlanması gerekmektedir ve nesnenin bilgisine ulaşmayı bu üç boyutun bilgisi olarak düşünmek gerekmektedir.

Epistemolojide nesnellik geçerlilik sorunu, öznenin nesneye dair bilgi iddiasının kaçınılmaz olarak öznel olması; fakat aynı zamanda “genel geçerlilik” talebiyle ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda en önemli mesele, azınlık-çoğunluk sorunudur. Bir önerme ya da bilgi iddiası konusunda toplumda çoğunluk sağlamak, bilginin gerçek olduğunun garantisi olarak görülmektedir sıkça. Fakat 20. yüzyılda yaşanan faşizm deneyimlerinden sonra artık bu tür iddialara şüpheyle bakmak ve eleştirel yaklaşmak en sağlıklı davranış olarak gözükmektedir. Bir iddianın ya da önermenin toplumda genel kabul görmesi/görmüş olması, söz konusu iddianın ya da önermenin gerçek olduğunun teminatı olarak görülemez. Sonunda bilginin nesnel geçerliliğinin ve giderek gerçeğin kıstası olarak yine nesnenin kendisi ve bilginin pratikte sınanması çıkmaktadır karşımıza.